

**І. Г. Богатирьов**, доктор юридичних наук,  
професор, професор кафедри кримінального  
права і кримінології Дніпропетровського  
державного університету внутрішніх справ

### **РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ІНСПЕКТОРІВ (ВОЛОНТЕРІВ) У ВИПРАВЛЕННІ ТА РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ**

*Досліджено роль громадських інспекторів (волонтерів) у виправленні й ресоціалізації засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, розроблено та запропоновано в територіальні органи управління ДКВС України впровадження Положення “Про громадських інспекторів (волонтерів) кримінально-виконавчої інспекції”.*

*The role of the public inspectors (volantiers) in the correction and resocialization of the convicted without imprisonment was investigated. The regulations about public inspectors (volantiers) are developed and proposed for the practical implementation.*

**Ключові слова.** Громадський інспектор (волонтер), ресоціалізація, права громадських формувань з охорони громадського порядку, обов'язки громадських формувань з охорони громадського порядку.

**Вступ.** Для України, як молодій державі, побудова вільного громадянського суспільства, забезпечення прав та свобод людини і громадянина, правове регулювання громадських відносин є основним і найбільш вагомим завданням. При вирішенні цих питань органи виконання покарань, а особливо підрозділи кримінально-виконавчих інспекцій (далі КВІ), відіграють важливу роль. Це пов'язано з правовою політикою – сферою діяльності держави, з феноменом громадського життя, з функціями і завданнями підрозділів інспекції, які виконують кримінальні покарання, захищають права і свободи людини від протизаконних посягань.

**Постановка завдання.** Метою цього дослідження є вивчення практики залучення громадськості до виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, в зарубіжних країнах та впровадження його в Україні.

**Результати дослідження.** Аналіз юридичної літератури свідчить, що проблеми залучення громадськості в діяльність КВІ висвітлено в працях О. В. Беци, І. Г. Богатирьова, М. В. Сисоєва, І. М. Смирнкової, В. Н. Усачова, В. О. Уткіна, С. В. Черкесова та ін. Дослідження цих авторів мають велике наукове і практичне значення. Разом з тим проблеми залучення громадськості в діяльність КВІ висвітлено в них недостатньо.

При виконанні покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, найважливішими залишаються забезпечення дійового нагляду за засудженими, захист суспільства від злочинних посягань, реабілітація злочинців в очах громадськості і запобігання вчиненню нових злочинів особами, що перебувають на обліку інспекції. Станом на 1 січня 2006 р. контроль за виконанням покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, здійснюють підрозділи КВІ зі штатною чисельністю 1450 співробітників. На 1 квітня 2006 р. працівниками інспекції контролювалося виконання 157 тис. вироків щодо осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Серед засуджених, що перебували на обліку в КВІ, були такі: засуджені до покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю – 6209 особи; засуджені до покарання у виді громадських робіт – 1250 осіб, з них неповнолітніх – 4;

© **І. Г. Богатирьов, 2009**

звільнені від відбування покарання з випробуванням – 145 350 осіб, з них неповнолітніх – 8246; засуджені умовно з випробувальним строком – 278, з них неповнолітніх – 1; засуджених з відстрочкою виконання вироку – 229 осіб; направлено у виправні центри засуджених до покарання у вигляді обмеження волі – 247 осіб.

Попередній аналіз діяльності КВІ показує, що норма навантаження на одного працівника КВІ згідно із Законом України “Про загальну структуру і чисельність кримінально-виконавчої системи України” від 16 березня 2000 р. має становити 20 осіб, або 5 % від кількості осіб, які перебувають на обліку інспекції. А реально середнє навантаження на одного інспектора становить 108 осіб. Тому даний Закон тільки декларує цю норму, не підкріпивши її бюджетними асигнуваннями на утримання Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України), в тому числі й на граничну чисельність співробітників КВІ. Крім того, згідно із Законом України “Про державну кримінально-виконавчу службу України” від 23 червня 2005 р. в розд. 2 ст. 6 п. 5 закріплено, що штатна чисельність персоналу КВІ встановлюється на рік і залишається незмінною протягом року, незалежно від зміни чисельності осіб, які перебувають на обліку. Проблема перевантаження співробітників КВІ потребує вирішення шляхом упровадження новітніх форм роботи з даною категорією засуджених. Такою формою, на наш погляд, є впровадження інституту громадських інспекторів (волонтерів).

Мета створення такого інституту – підвищення ролі громадськості у виправленні та ресоціалізації осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, та недопущення вчинення повторних злочинів з їхнього боку. Ефективність його функціонування доведено багаторічною практикою використання службою пробації в країнах Європейського Співтовариства та позаштатними помічниками органів внутрішніх справ України і добровільними народними дружинами.

Дослідження діяльності кримінально-виконавчої інспекції показує її різноплановість у виконанні покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, контролі за звільненими від відбування покарання з випробуванням, а також умовно-дostroково звільненими особами відповідно до ст. 13 КВК України, залученні громадськості до виправлення та ресоціалізації засуджених, які перебувають на обліку відповідно до ст. 25 КВК України.

Однією з проблем залучення громадськості, волонтерів до виконання кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, є відсутність законодавчого врегулювання такої співпраці з кримінально-виконавчою інспекцією.

Інститут позаштатних громадських інспекторів (волонтерів), на нашу думку, має стати одним із головних напрямків взаємодії інспекції з громадськістю, що дозволить залучити широкі кола населення до профілактичної роботи та усуне формалізм у діяльності існуючих громадських формувань щодо запобігання злочинам.

При дослідженні проблем упровадження інституту громадських інспекторів у діяльність кримінально-виконавчої інспекції враховано позитивний досвід зарубіжних країн.

Цікавий досвід залучення волонтерів до роботи служб пробації в країнах Європейського Союзу (Швеція, Естонія, Данія та ін.) Наприклад, у Швеції виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, покладено на службу пробації, до якої входить 31 відділ. Загальна штатна чисельність Служби тюрем і пробації становить 8716 чоловік, при цьому 5381 особа входить до штату тюремних установ. Штат служби пробації не перевищує 3000 чоловік. Середнє навантаження на одного інспектора служби пробації – 25 чоловік. Досить широко розповсюджена практика залучення до виконання функції нагляду за засудженими волонтерів, яким виплачується грошова компенсація в розмірі 400 крон (ця сума покриває транспортні витрати). У 2003 р. кількість волонтерів становила 4783, вони здійснюють нагляд за 43 % піднаглядних. Це дозволяє штатним інспекторам служби виконувати складнішу роботу.

Досить привабливим видається досвід залучення волонтерів в Естонії. З 2002 р., коли набрав чинності Кримінальний (пенітенціарний) кодекс, з'явилася можливість заміни покарання суспільно корисною працею. У зв'язку з цим суттєво розширилися завдання служби пробації (кримінального нагляду), збільшилося навантаження на інспектора. У 2004 р. загальна кількість інспекторів становила 193 чоловіки, до роботи стали залучатися волонтери, які можуть вести до п'яти справ. Нині кількість піднаглядних в Естонії дорівнює приблизно 7000 чоловік, у середньому на одного інспектора припадає 45–47 засуджених. У деяких районах навантаження інспекторів перевищує ці цифри. Наприклад, у Талліннському відділенні, де працюють 49 співробітників, загальна кількість піднаглядних дорівнює 2150 чоловік, а середнє навантаження відповідно – 48–52 чоловік. Цифри наведені з урахуванням управлінського персоналу, який фактично не веде справ засуджених, але фактично входить до штатної чисельності.

Служба пробації (кримінального нагляду) Естонії інтегрована в судову систему, яка, в свою чергу, входить до складу Міністерства юстиції, до завдань якого належить упорядкування організаційної діяльності судів першої і другої інстанції, ведення судової статистики, організація та координація системи кримінального нагляду. У структурі Міністерства юстиції функціонує відділ з профілактики правопорушень і кримінального нагляду.

У Данії волонтер не укладає будь-якої угоди зі службою пробації, але виконує ту ж роботу, що й інспектор, лише з меншим навантаженням. Окрім функцій нагляду за засудженими, волонтери також готують доповіді, які направляються до суду після затвердження інспектором.

Практично в усіх країнах волонтери не отримують заробітної платні, а лише компенсацію держави на транспортні витрати. Діяльністю волонтерів керують інспектори.

Таким чином, основою закордонного досвіду залучення громадськості є філософія партнерства служби пробації і населення, тобто кожний офіцер служби повинен засвоїти, що ефективність його роботи насамперед залежить від рівня взаємодії з населенням.

Зазначимо, що інститут громадських інспекторів (волонтерів) юридично був оформлений у 1978 р. і сприяв участі громадськості у сфері запобігання злочинам, допомагав знизити навантаженість правоохоронної системи.

Законодавчим підґрунтям створення інституту громадських інспекторів (волонтерів) може бути Закон України "Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону" від 22.06.2000 № 1835-111. Ст. 10 цього Закону визначає права громадських формувань з охорони громадського порядку:

- брати участь у забезпеченні охорони громадського порядку;
- вживати заходів до припинення адміністративних правопорушень і злочинів;
- взаємодіяти з іншими органами громадської самодіяльності, що беруть участь у заходах, спрямованих на ведення індивідуально-профілактичної роботи з особами, схильними до вчинення адміністративних правопорушень і злочинів;

- вносити до органів державної влади, органів місцевого самоврядування підприємств, установ і організацій, незалежно від форм власності, пропозиції щодо запобігання адміністративним правопорушенням і злочинам, виникненню причин і умов, що сприяють їх вчиненню;

- підтримувати зв'язки з відповідними громадськими організаціями інших країн з метою обміну досвідом роботи;

- відповідно до ст. 14 Закону члени громадських формувань мають право застосовувати у встановленому порядку заходи фізичного впливу, спеціальні засоби індивідуального захисту і самооборони.

Ст. 13 названого Закону визначає обов'язки членів громадських формувань з охорони громадського порядку:

- брати активну участь в охороні громадського порядку, припиненні адміністративних правопорушень і злочинів та запобіганні їм;

- під час виконання обов'язків мати особисте посвідчення члена громадського формування;

- надавати у межах наданих їм прав допомогу народним депутатам України, представникам органів державної влади та органів місцевого самоврядування у їх законній діяльності, якщо в цьому їм чиниться протидія або загрожує небезпека з боку правопорушників.

Нами розроблено та запропоновано в територіальні органи управління ДКВС України впровадження Положення "Про громадських інспекторів (волонтерів) кримінально-виконавчої інспекції" (далі – Положення).

Структура Положення містить 5 розділів. Розд. 1 визначає, що інститут громадських інспекторів (волонтерів) КВІ створюється для підвищення ролі громадськості у виправленні та ресоціалізації осіб, які перебувають на обліку в інспекції.

На посади інспекторів (волонтерів) можуть бути залучені дієздатні громадяни України не молодші 18 років, здатні за своїми особистими і діловими якостями надавати допомогу КВІ щодо осіб, які перебувають у неї на обліку, з метою захисту інтересів особи, суспільства і держави, виправлення та ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню ними нових злочинів та правопорушень, забезпечення контролю за поведінкою засуджених і проведення з ними профілактично-виховної роботи.

Кандидатами на посаду може бути залучено пенсіонерів (колишніх співробітників державної кримінально-виконавчої служби, органів внутрішніх справ, юстиції, прокуратури, військовослужбовців), які проживають у населених пунктах дислокації КВІ та бажають брати участь у громадській діяльності.

Громадські інспектори (волонтери) працюють під керівництвом співробітників КВІ, виконують доручення, що стосуються засуджених, котрі перебувають на обліку інспекції.

Розд. 2 визначає їх правовий статус. Підбір та вивчення кандидатів здійснюється співробітниками КВІ, які результати перевірок повідомляють рапортом керівникові сектора КВІ управління ДКВС. До рапорта додаються: заява кандидата з проханням про зарахування, автобіографія, дві фотокартки, довідка за результатами перевірки, характеристики-рекомендації з місця навчання, роботи або вуличного комітету.

Наказом начальника управління ДКВС України кандидат зараховується громадським інспектором (волонтером) КВІ, йому видається посвідчення відповідного зразка. У своїй роботі громадські інспектори керуються чинним законодавством та іншими нормативними актами, що регламентують порядок відбування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, а також даним Положенням. Громадські інспектори взаємодіють з адміністрацією підприємств, організацій і установ, громадськими організаціями за місцем роботи і проживання осіб, які перебувають на обліку в КВІ, дільничними інспекторами міліції й іншими співробітниками органів внутрішніх справ.

У розд. 3 Положення окреслено коло обов'язків громадських інспекторів-волонтерів. Волонтери повинні:

- дотримуватися Конституції України, чинного законодавства та вимог Положення в роботі із засудженими, які перебувають на обліку в КВІ;

- проводити профілактичні бесіди із засудженими, їх родичами, а також особами, які можуть здійснювати вплив на засуджених і користуються в них повагою та авторитетом;

- вживати заходи щодо запобігання з боку засуджених випадкам невиконання покладених судом обов'язків, порушенням громадського порядку і повторним злочинам;

- співпрацювати з адміністрацією підприємств, установ і організацій щодо здійснення профілактично-виховного впливу на осіб, які відбувають виправні роботи чи звільнені від відбування покарання з випробуванням;

- виконувати доручення інспектора КВІ;

- надавати допомогу співробітникам КВІ у підготовці матеріалів щодо представлення засуджених до умовно-дострокового звільнення від покарання та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким та у працевлаштуванні;

- за дорученням співробітників КВІ проводити періодичні перевірки осіб, які перебувають на обліку в інспекції за місцем проживання останніх і складати відповідну довідку за їх результатами.

У розд. 4 закріплено права громадських інспекторів, зміст яких зводиться до того, що в межах своїх обов'язків він має право:

- знайомитися з вироками (постановами, ухвалами) судів на осіб, що перебувають на обліку у КВІ, іншими документами, що стосуються відбування ними цих покарань, а також нормативними актами, що регламентують порядок і умови виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі;

- відвідувати підприємства, організації, установи за місцем проживання, роботи осіб, які перебувають на обліку в інспекції;

- за дорученням співробітників КВІ вносити пропозиції адміністраціям і громадським організаціям щодо усунення недоліків у виконанні покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та проведенні соціально-виховної роботи з ними;

- клопотати про покарання або заохочення засуджених, які перебувають на обліку в інспекції;

- за дорученням старшого інспектора (інспектора) брати участь у судових засіданнях як представник КВІ, на яких розглядаються питання, пов'язані зі звільненням осіб від відбування покарання з випробуванням чи призначенням позбавлення волі.

В останньому розд. 5 Положення закріплено заходи заохочення, що можуть застосовуватися до громадських інспекторів: оголошення подяки; преміювання; нагородження цінним подарунком.

Крім того, Положенням передбачається зразок посвідчення громадського інспектора, яке буде засвідчувати, що дана особа користується правами передбаченими в ст. 10, 13, 14 Закону України "Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону".

**Висновки.** Узагальнюючи вищевикладене, можна стверджувати, що впровадження інституту громадських інспекторів (волонтерів) у діяльність КВІ сприятиме вирішенню таких проблем:

- перевантаження співробітників КВІ;

- реалізація норм кримінально-виконавчого законодавства щодо участі громадськості у виправленні та ресоціалізації засуджених;

- створення дійового нагляду за засудженими, які перебувають на обліку КВІ, з метою запобігання вчиненню ними повторних злочинів.